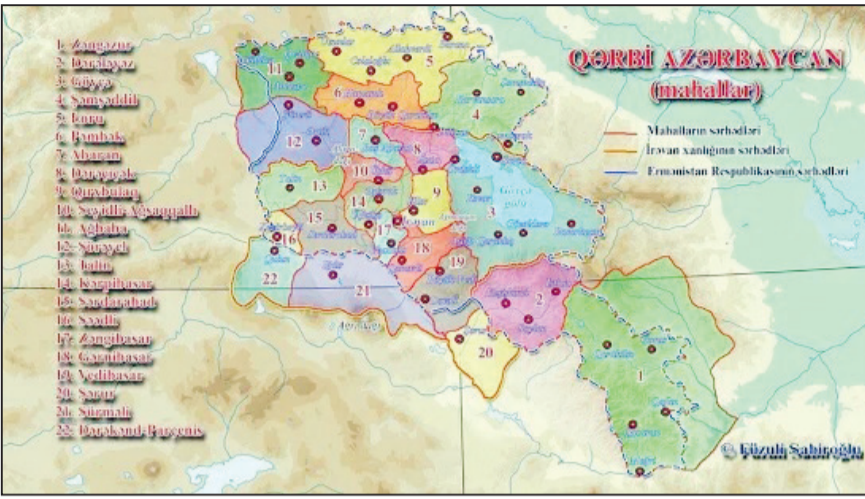

Qərbi Azərbaycan nə vaxt və necə erməniləşdirilib?

Azərbaycan Respublikasının ərazisi dövlət sərhədlərimizin tanıdığı, hər yerində bayrağımızın dalğalandığı hüduqlarla çevrələnir. Lakin tarixən soydaşlarımızın Vətəni olmuş, işğal və deportasiyalar nəticəsində itirilmiş bir çox torpaqlar da xalqımıza məxsus ərazilər sayılır. Yəni xalqımızın məskunlaşmış olduğu tarixi məkan çağdaş milli dövlətimizin ərazisindən çox böyükdür.

Tarixi Azərbaycanın önəmli hissələrindən biri də onun bu gün Qərbi Azərbaycan deməyə məcbur olduğumuz qərb torpaqlarıdır. XIX əsrin əvvəllərində Azərbaycanın şimalını işğal etmiş Rusiya imperiyası bir əsr sonra onun həmin qərb hissəsində oyuncaq Ermənistan dövləti yaratmışdır.

Azərbaycan tarixinin unudulmaz bir parçası olan Qərbi Azərbaycan mahallarında Dədə Qorqud nəfəsi, sözü, kəlamı var. Qoç Koroğlu bu torpaqlarda ad qoyub, düşmənlə cəng edib. Aşıq ədəbiyyatımızın ustadı Dədə Ələsgər məhz Qərbi Azərbaycanda, onun misilsiz gözəllikləri, saf havası, mələm suyu ilə vəsflənən Göyçə mahalında çalılıb-çağırılıb. Bu torpaqlarda Şah İsmayılın açdığı yola bələdçilik edən İsmail Miskin Abdal kimi şərəfli müridlər elm-irfan yayıblar. Burada Şah İsmayılın bölgəyə hakim təyin etdiyi Rəvan xanının şərəfinə adlandırılmış İrəvan adlı şəhər mədəni mərkəz kimi ucalıb. Azərbaycanın ünlü din alimlərindən Axund Fazil İrəvaninin külliyyəti məhz bu torpaqlarda yazılıb.

Bu olmuşları necə danmaq, bu zəngin irsin üzərindən necə sükutla keçmək olar? Deməli, xalqımız yurdumuzun qərbində də, şərqində də tarixin uzun dövründə birlik içində yaşamışdır. Azərbaycan elminə görkəmli şəxslər-ictimai xadimlər, elm, mədəniyyət, ədəbiyyat və incəsənət alimlərinə tanınmış simalar bəxş etmiş Qərbi Azərbaycanın tarixi buralarında itirilməsi, nəhayət, xalqımız kimi, dövlətimizin də mübarizə hədəfinə qayıtmışdır. Artıq Qərbi Azərbaycana qayıdış missiyası ümummilli prioritetlər sırasındadır. Əsas mədəni-hüquqi istinadgah odur ki, bu torpaqlar binadan xalqımıza məxsusdur. Onun itirilməsi isə zorakı üsullarla baş tutmuşdur. Lakin gerçəkləşdirilmiş işğal və deportasiyalar Qərbi Azərbaycanın xalqımızdan qoparılmasına heç bir haqq qazandırmır.

Bütün tarixi kameral təsvirlərdə bu ərazinin toponimlərindən 90 faizdən çoxunu türk mənşəli sözlər təşkil edir. Amma XIX əsrin əvvəllərindən başlayaraq, 1994-cü ilə kimi Qərbi Azərbaycan ərazisində olan türk mənşəli yer adları davamlı surətdə dəyişdirilmiş, əsasız olaraq erməniləşdirilmişdir. Bu baxımdan, tarixi yaddaşımızın bərpasına və qorunaraq gələcək nəsillərə çatdırılmasına hər zaman böyük önəm verən Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev ötən ilin dekabrın 24-də Qərbi Azərbaycan İcması ilə görüş zamanı bu məsələyə xüsusilə toxunub: "Qərbi Azərbaycan bizim tarixi torpağımızdır, bunu bir çox tarixi sənədlər təsdiqləyir, tarixi xəritələr təsdiqləyir, bizim tariximiz təsdiqləyir. Ancaq əfsuslar olsun ki, ermənilər Qarabağdakı kimi, Qərbi Azərbaycanda da bizim bütün tarixi, dini abidələrimizi yerlə-yeksan ediblər, dağıdıblar, azərbaycanlıların tarixi irsini silmək istəyiblər, ancaq buna nail ola bilməyiblər. Çünki tarix var, sənədlər var, xəritələr var. Bu binada nümayiş etdirilən, XX əsrin əvvəllərinə təsadüf edən xəritə bir daha onu göstərir ki, Qərbi Azərbaycan tarixi Azərbaycan diyarıdır, şəhərlərin, kəndlərin adları Azərbaycan mənşəlidir və biz yaxşı bilir ki, indiki Ermənistan ərazisində tarix boyu Azərbaycan xalqı yaşayıb".

Bu tarixi ədalətsizləyə, törədilən cinayət və faciələrə dövlət müstəqilliyimizin bərpasından sonra ikinci dəfə hakimiyyətə gələn xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyevin iradəsi ilə hüquqi-siyasi qiymət verildi. Ulu öndər 1997-ci il dekabrın 18-də "1948-1953-cü illərdə azərbaycanlıların Ermənistan ərazisindəki tarixi-etnik torpaqlarından kütləvi surətdə deportasiyası haqqında", 1998-ci il martın 26-da I "Azərbaycanlıların soyqırımı" və 2001-ci avqustun 22-də "Erməni millətçilərinin apardığı etnik təmizləmə nəticəsində Ermənistan ərazisindəki öz tarixi torpaqlarından didərgin salın-

mış azərbaycanlıların məskunlaşması problemlərinin həlli haqqında" tarixi fərmanlar imzaladı.

Həmin sənədlərdə rəsmiləşdirilən kimi, 1828-ci ildən, Türkmənçay sülh müqaviləsi imzalandıqdan sonra müqavilənin şərtlərindən biri kimi, İrəvan imperiyası sərhədlərinə qatılmış ərazilərdəki demografik vəziyyəti dəyişmək üçün İrəvan və Qarabağ xanlıqları ərazisinə köçürülən ermənilər XIX əsrin 60-70-ci illərindən başlayaraq azərbaycanlılara qarşı torpaq iddiaları irəli sürməyə başladılar. Bəs necə oldu ki, azərbaycanlıların əzəli torpaqları olan İrəvan və ətraf mahallar erməniləşdirildi?

Qeyd edilən faciəli Türkmənçay müqaviləsinin imzalanmasından sonra polkovnik Lazarev ermənilərin köçürülməsi işinin ona tapşırılması ilə əlaqədar olaraq 1828-ci il fevral ayının 14-də xanlığı işğal etmiş Paskevicin qarşısında vəsədət qaldırdı. Onun fikrincə, ermənilər müharibənin gedişində Rusiyanın qələbəsi üçün əllərindən gələni etmişdilər və buna görə də onların Rusiyada yaşamaq arzusunda diqqətlə yanaşılmalı idi. İrəvan ərazisində yaşayan ermənilərin sürətlə Rusiyaya köçürülməsinin təşkili üçün polkovnik Lazarev aşağıdakıları təklif edirdi:

- köçürülmə işlərinə rəhbərlik etmək üçün Paskeviç tərəfindən ona yazılı sərəncam verilsin və bu sərəncamda köçənlər üçün nəzərdə tutulan güzəştlər də öz əksini tapsın;
- köçürmə işlərinə rəhbərlik üçün qərargah yaradılsın və həmin qərargahda işləyə biləcək kadrların seçilməsi ona həvalə edilsin;
- iqlim şəraitinə görə köçürülmə işləri ləngiyən yerləri rus ordusu tərk etməsin və köçənlər rus bölmələri tərəfindən müşayiət olunsun;
- köçkünlər içərisində maddi imkanları zəif olanlara dövlət xəzinəsindən vəsait ayrılısın.

1828-ci ildə Naxçıvan və İrəvan

xanlıqları ərazisindən yeni bir inzibati mərkəz-erməni vilayəti təşkil edildi. Bununla azərbaycanlıların öz doğma torpaqlarında sığınacaq tapması prosesi müntəzəm xarakter aldı. Erməni vilayəti təşkil edilən zaman həmin ərazidə olan 752 yaşayış məntəqəsindən cəmi 62-si erməni kəndi idi. Paskeviçin Qafqaz rus ordusuna baş komandan təyin edilməsi və onun yaxın adamı A. Qriboyedovun da Rusiya Xarici İşlər Nazirliyinin bölmələrində birinə başçılığını bu prosesi daha da sürətləndirdi.

Hələ bu müqavilə bağlanmadan əvvəl ermənilərin Arazdan şimala köçürülməsi artıq qəti bir qərar kimi formalaşmışdı. Rusiya dövləti tərəfindən İrana qarşı irəli sürülməsi planlaşdırılan strateji əhəmiyyətli tələblərdən biri də İrəvan yaşayan ermənilərin Şimali Azərbaycan ərazisinə buraxılması idi. Rusiya tərəfindən danışıqlarda iştirak edən nümayəndələr də belə bir məsələni

Ekspert rəyi

Ela ORUCOVA,
Qərbi Azərbaycan İcmasının
Qadınlar Şurasının üzvü

Qərbi Azərbaycan bizim ümummilli məsələmizdir. Bu coğrafiya son qarışına qədər Azərbaycanın tarixi torpaqlarıdır. Son 200 ildə köçürülən hay etnosu sayəsində bu torpaqlarda əhalimizin sayı süni şəkildə azaldıldı və xüsusilə XX əsrdə törədilən soyqırımı cinayətləri və deportasiya nəticəsində indi orada bir nəfər belə Azərbaycan türkü yaşamamaqdadır. Bu ərazidə tək İrəvan xanlığının yox, mənim də ata-baba yurdum olan Zəngəzurun taleyi həll olundu.

Sovet imperiyasının xalqımıza qarşı cinayətlərindən biri də Zəngəzur mahalının Azərbaycan qorularına qoparılaraq Ermənistanla birləşdirilməsi olmuşdur. Nəticədə, Türk dünyasının vahidliyinə xələl gəlmiş, Azərbaycan öz tarixi torpağı olan Naxçıvandan aralı düşmüşdür. Bundan əlavə, Dərələyəz, Vedibas, Zəngibasar, Göyçə mahalları da Azərbaycan qorularına qoparılaraq ermənilərə verilmiş və oranın yerli, aborigen sakinləri öz torpaqlarını tərk etmək məcburiyyətində qalmışlar.

Əlbəttə, bu qəbuldilməzdir və Qərbi azərbaycanlılar onların torpaqlarında süni şəkildə yaradılmış Ermənistan dövlətinin onların taleyində oynadığı mənfi rolu heç zaman unuda bilməzlər. Biz 44 günlük Vətən müharibəsində bir millət olaraq dəmir yumruq kimi birləşdik və Müzəffər Ali Baş Komandanın nümayiş etdirdiyi dəmir iradəni və qətiyyəti düşməne göstərərək Zəfər qazandıq. Qərbi Azərbaycan uğrunda mübarizədə də eyni milli birliyi nümayiş etdirməliyik.

Prezident İlham Əliyev əslən Qərbi Azərbaycandan olan ziyalılarımızla görüşündə Qərbi Azərbaycan İcmasının strateji yol xəritəsini müəyyənləşdirdi. Bu,

həll etməli idilər. Erməni tarixçiləri həmin məsələni İran tərəfinə qəbul etdirilməsində A.Qriboyedovun geniş fəaliyyət göstərdiyini yazırdılar.

Polkovnik Lazarev İran ərazisində yaşayan xristianların Şimali Azərbaycan xanlıqları ərazisinə köçürülməsinin nəticələri haqqında general Paskeviç yazdığı 24 dekabr 1829-cu il tarixli hesabatında göstərdi ki, köçürmə işləri 26 fevral 1828-ci ildə başlanmış və iyunun 11-də başa çatmışdır. Bu müddət ərzində 8249 xristian ailəsi (onlardan cəmi 100-ü aysor ailəsi olmuşdu, qalanları isə

azərbaycanlıların dinc yolla öz torpaqlarına qayıtmalarına nail olmaqdan ibarətdir. Çıxışda qarşdakı dövrdə görülmək işlər də müəyyənləşdirildi. Bunların arasında mövzunun daim gündəmdə saxlanması, bu mövzuda kitabların, əsərlərin yazılması, yerli və beynəlxalq elmi konfransların keçirilməsi və digər təbliğat məsələləri də daxil idi.

Dünya ölkələrinin rəsmi dairələri və ictimaiyyəti dövlət başçımızdan diləndən indi Ermənistan adlandırılan Qərbi Azərbaycanda millətimizə aid olan ərazilərimiz haqqında əsl həqiqətləri eşitdilər və bu məsələnin diqqətdə saxlanması sayəsində gerçəklərimiz dünyaya daha tez çatdırılacaqdır. Qərbi Azərbaycana qayıdış milli strateji prioritetimiz olmalıdır.

Əlbəttə, qalib dövlət başçımızın Qərbi Azərbaycan mövzusunun gündəmdə saxlanması dair tövsiyə və tapşırıqları, bölgənin etnotoponimikasının unudulmaması ilə bağlı çağırışı və tələbi hər bir soydaşımızın ürəyincə oldu. Biz Müzəffər Ali Baş komandana inanırıq. İnanırıq ki, bizim Fuşu, Qarabağ, Şərqi Zəngəzur həsrətimizə son qoyan dövlət başçısı Qərbi Azərbaycan missiyamıza da həyat verəcək.

çar təzyiqinə davam gətirməyərək İran və Türkiyə ərazilərinə köçməsi nəticəsində əhalinin etnik tərkibindəki fərq ermənilərin xeyrinə artırdı. Məsələn, erməni vilayətində Türkmənçay müqaviləsinə qədər 22 min 500 erməni yaşayırdısa, sonrakı iki il ərzində onların sayı, az qala, üç dəfə artıdı və 64 min 450 nəfərə çatdı. Naxçıvan əyalətində ermənilərin sayı 2 min 150 nəfərdən 13 min 771 nəfərə, Ordubad dairəsində isə 1880 nəfərdən 3 min 389 nəfərə yüksəldi.

Rus tarixçisi İ.Şopenin verdiyi məlumata görə, bütünlükdə, İran ərazisindən erməni vilayətinə 6 min 949 ailə və ya 35 min 560 nəfər köçürülmüşdü. Buna baxmayaraq, erməni vilayəti təşkil edilərkən onun əhalisinin 81 min 749 nəfərini (16078 ailə) azərbaycanlılar təşkil edirdilərsə, ermənilər cəmi 25 min 131 nəfər (4428 ailə) təşkil idilər. İrandan ermənilərin köçürülməsi nəticəsində isə onların sayı 60 min 691 nəfər (11 min 377 ailəyə) oldu. Bununla da, ermənilərin nisbəti 24 faizdən 43 faizə çatdırıldı.

Bu barədə erməni müəllif V.A.Parsamyan açıq şəkildə yazırdı: "Rusiyaya birləşənə qədər Şərqi Ermənistanın 160 min 195 nəfər əhalisinin 56 min 305 nəfəri, yaxud 33,8 faizi erməni, 84 min 89 nəfəri, yaxud 49,7 faizi müsəlman, 26 min 911 nəfəri, yaxud 16 faizi kürd və 850 nəfəri, yaxud 0,5 faizi kənar millətlər olmuşdur". Parsamyanın rəqəmləri, şübhəsiz ki, şişirdilmiş olsa da, yenə də ermənilərin yerli əhalidən az olması diqqət çəkir.

Beləliklə, tarixi həqiqəti saxtalaşdıran ermənilər 200 ilə yaxın müddətdə Qərbi Azərbaycanı tamamilə azərbaycanlılar məkana çevirməyə nail olublar. Lakin bu qanunsuzluqlar tarixi həqiqəti dəyişdirə bilməz. Qərbi Azərbaycan soydaşlarımızın tarixi yurdu olduğundan onların bu torpaqlara qayıtmaq hüququnun qarşısının heç bir saxtakarlıq kəsə bilməz.

Prezident İlham Əliyevin Qərbi Azərbaycandan olan bir qrup ziyalı ilə görüşdə dediyim kimi: "Qərbi azərbaycanlılar qanunsuz olaraq dəfələrlə deportasiyaya məruz qalmış toplumdur. Onların hüquqları bərpə ediləndir və onlar öz doğma torpaqlarına qayıtmalıdır". Bu mötəbər və qətiyyətli bəyanat getdikdə öz hüquqi, siyasi qüvvəsini gerçəkləşdirəcək, Qərbi Azərbaycandan deportasiya olunan soydaşlarımıza qarşı törədilmiş tarixi ədalətsizlik aradan qaldırılacaq.

Anar TURAN,
"Xalq qəzeti"